

Vojnové osudy poľských rodín vysídlených z rodnej zeme v rokoch 1944 – 1946¹

BARBARA KUBIS

20. storočie neprinieslo len dve totalitné vojny, ale tiež masové migrácie, úteky, vysídlenia a deportácie. Svoj domov stratili milióny ľudí. Každé masové vysídlenie človeka z jeho prostredia prináša so sebou mnoho problémov zásadného významu. Človek prichádza o sociálne väzby, návyky, zvyklosti, spomienky, no predovšetkým o prácu a spoločenský kontakt. Prerušenie kontaktu s rodiskom je nešťastím. Pre vedcov, ktorí sa venujú problematike vysídľovania je dôležité poukázať na podmienky, za akých prebiehali masové vysťahovania, cesty do nových domovov a proces adaptácie v novom prostredí.² Tieto otázky sú predmetom analýzy historikov, sociológov, psychológov. Napriek tomu, že sa jednotlivé nútené migrácie od seba zásadným spôsobom odlišovali, možno v nich postrehnúť spoločné črty. Naším cieľom je predstaviť problémy súvisiace so spôsobom priebehu vysídľovania a cestou do nového domova na príklade Poliakov žijúcich na východnej hranici (tzv. *kresoch*) druhej Poľskej republiky počas záverečnej fázy druhej svetovej vojny a krátko po jej ukončení.

Územný rozsah Poľska vymedzil Stalin dňa 26. júla 1944 v tajnej dohode podpísanej s Poľským výborom národného oslobodenia (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego – PKWN).³ Problém však aj naďalej zostával stredobodom pozornosti predstaviteľov veľmocí a bol predmetom ďalších dvoch konferencií na Jalte a v Postupime. Napokon v spore o poľské hranice zvíťazila Stalinova vôľa, nezávisle od neskorších diskusií. Otázky spojené s tragickými osudmi poľských obyvateľov pod nemeckou a sovietskou okupáciou sú ešte stále pomerne neznámym fragmentom moderných dejín, hoci literatúra zaoberajúca sa touto témou je skutočne bohatá.⁴

¹ Širšie sa autorka problémom zaoberá v publikácii: *Poznawcze i kształcące walory literatury dokumentu osobistego, na przykładzie relacji Polaków wysiedlonych z Kresów Wschodnich oraz Niemców wysiedlonych ze Śląska w latach 1944–1946*, Opole 2007.

² VÖLKLEIN, Ulrich. *Nikt już nie oczekiwał litości; los niemieckich wypędzonych*, Zakrzewo 2008, s. 8.

³ DURACZYŃSKI Eugeniusz. Polska w II wojnie światowej: Przyczynki do bilansu. In *Przełomy w historii. Pamiętnik*, zv. 2, časť 2, Toruń 2002, s. 384.

⁴ CIESIELSKI, Stanisław – HRYCIUK, Grzegorz – SREBRKOWSKI, Aleksander. *Masowe deportacje radzieckie*

Nútené masové vysídľovania organizované ZSSR v rokoch 1939 – 1941 a 1944 – 1946 na územiach, ktoré boli včlenené do sovietskeho teritória, mali komplexný charakter. Odohrávali sa nielen na národnostnom princípe. Do tohto „čistenia“ sa priplietli aj spoločenské a politické kritériá, najmä však kritériá ideologické.⁵ Objem transportov je podľa poľských zdrojov omnoho vyšší než udávajú ruskí historici; odhad počtu vysídlených ľudí sa pohybuje medzi 1 – 1,32 milióna⁶.

Keď sme sa podujali prezentovať dramatické udalosti sprevádzajúce okupáciu poľských území sovietskymi silami a bezohľadné metódy sovielizácie, ktoré tento proces sprevádzali, koncentrovali sme sa na vopred vymedzené spoločenské, ktorých sa tieto udalosti týkali.

Na tomto mieste je vhodné trochu priblížiť principiálne východiská pre skúmanie takej problematiky, akou je proces vysídlenia poľských obyvateľov z východných území. Vysídlenie je krajným riešením a líši sa od bežnej migrácie, ktorej trvanie môže byť časovo ohraničené. Sovietska okupácia sa začala v septembri 1939 a trvala do júna 1941. Charakteristickou pre ňu boli represie najmä voči Poliakom, hoci ani iné národy obývajúce východné časti Druhej Poľskej republiky neostali nepostihnuté. Prebiehali zatýkania, deportácie do sovietskych pracovných táborov, odvody do Červenej armády a aj represia najtvrdšia – deportácia civilných obyvateľov do vnútrozemia ZSSR.

Všetky presídlenia, vysídlenia a deportácie majú spoločného menovateľa – je ním vynútené trvalé opustenie rodiny a prirodzeného prostredia z vôle štátu alebo skupiny štátov a v mene národného alebo imperiálneho záujmu.⁷ Poľskí historici zásadne uznávajú termíny ako „evakuácia“, „transfer“, „presídlenie“, „vyhnanie“, „deportácia“.⁸ Celý problém je však zložitejší, najmä ak ide o definovanie komplexných kritérií neohraničených len jedným aspektom tohto mnohostranného a zložitého javu. Napríklad poľská administratíva nahradila zložité povojnové delenia a presuny najjednoduchšími výrazmi. Boli nimi „repatriácia“

w okresie II wojny światowej, Wrocław 1993, s. 24 a iné. KERSTEN, Krystyna. *Jalta w polskiej perspektywie*, Londýn–Varšava 1989; KERSTEN, Krystyna. *Stulecie przesiedleńców. Przymusowe przemieszczenia ludności – próba typologii*. In *Przeprosić za wypędzenie?*, red. K. Bachmann i J. Kranz, Krakov 1997. KERSTEN, Krystyna. *Przymusowe przemieszczenia ludności – próba typologii*, In *Utracona ojczyzna*, red. H. Orłowski, A. Sakson, Krakov 1997; KERSTEN, K. *Repatriacja ludności polskiej po II wojnie światowej (Studium historyczne)*, Wrocław 1974; MATELSKI, Dariusz. *Wysiedlenia i wypędzenia Polaków i Niemców w latach 1939–1949 w historiografii polskiej*. In *Polska w Europie. Zeszyt Specjalny (XIX)*, red. A. Hajnicz, E. Lasota, A. Sakson, Varšava 1996, s. 104-124; *Kompleks wypędzenia*, red. A. Hajnicz, W. Borodziej, Krakov 1998. *Wypędzeni ze Wschodu. Wspomnienia Polaków i Niemców*, red. H.-J. Bömelburg, R. Stößinger, R. Traba, Olsztyn 2001; MADAJCZYK, Piotr. *Przymusowe wysiedlenia – zarazą XX wieku*. In *Polska w Europie. Polska–Niemcy – kompleks wypędzenia, nawiązanie dialogu*. Zeszyt Specjalny, Varšava 1995, s. 98–114; STOPIKOWSKA, Małgorzata. *Polacy z kraju wobec Polaków ze Wschodu. Oczekiwanie, złudzenia, rzeczywistość*. In *Nadzieje, złudzenia, rzeczywistość*. Studia z historii Polski XX wieku, red. W. Hałdkiewicz, M. Szczerbiński, Gorzów Wielkopolski 2004; CZERNIAKIEWICZ, Jan. *Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944–1948*, Varšava 1987 a tiež jeho *Przemieszczenia ludności polskiej z ZSRR 1944–1959*, Varšava 2004.

⁵ KERSTEN, *Przymusowe*, ref. 4, s. 25.

⁶ Pozri: CIESIELSKI – HRYCIUK – SREBRAKOWSKI, ref. 4, s. 24 a iné.

⁷ KERSTEN, *Stulecie*. ref. 4, s. 102.

⁸ Por. MADAJCZYK, ref. 4, s. 98-114. KERSTEN, *Przymusowe*, ref. 4, s. 16.

a „presídlenie“.⁹ Najmä termín repatriácia bol v priebehu posledných päťdesiatich rokov tak výrazne propagovaný, že jeho nahradenie iným slovom môže dokonca spôsobiť terminologické zmätky. Z toho dôvodu sa niekedy používa so špecifickým podtextom.

Procesy vysídlenia sa dotkli najmä poľských obyvateľov na východných *kresoch*. Stojí zato si pripomenúť, že pod pojmom *Kresy Wschodnie* rozumieme východné teritória, ktoré boli v minulých storočiach súčasťou Poľského štátu – konkrétne územie, ktoré dnes tvorí integrálnu súčasť Ukrajiny, Litvy a Bieloruska, t.j. ležiace na východ od stredu Poľska.“¹⁰. Územie *Kresov* predstavovalo zvláštnu zmes rôznych etnických skupín a vierovyznaní. Bolo rozľahlé, rozmanité, s peknou a príťažlivou krajinou.

Vyháňanie Poliakov z týchto území sa začalo už v roku 1939, pričom smer, v ktorom mali svoju malú vlasť opustiť, nebol jednoznačný. Obraz udalostí spojených s pohybom obyvateľov v *Kresoch* sa vyznačuje veľkou komplexnosťou, preto je mimoriadne zložité podať ho ako jednoznačnú a vymedzenú schému. Z tohto dôvodu, aj napriek tomu, že dominantným obdobím nášho vedeckého výskumu boli roky 1944 – 1946, sme v záujme lepšieho pochopenia migračných pohybov vyvolaných zmenou hraníc posunuli časové rozmedzie viac do minulosti, do momentu vypuknutia druhej svetovej vojny.

Za predmet analýzy sme si vybrali autobiografické záznamy. Vďaka nim sa môžeme priblížiť skúsenostiam mnohých ľudí, ktoré sú takouto osobnou formou vyjadrené. Osobné autobiografické záznamy sú dôležitým zdrojom vedomostí, slúžiacim na rekonštrukciu udalostí a osudov poľských občanov – vrátane udalostí rokov 1944 – 1945. Doterajšia poľská literatúra zatiaľ tento zdroj plne nevyčerpala.¹¹

Analyzovaná spomienková literatúra vznikala poväčšine v kruhoch aristokracie, zemanov

⁹ KERSTEN, Repatriacja, ref. 4, s. 9.

* V relevantnom, medzivojnovom období, za Druhej Poľskej republiky, sa pojmom *Kresy Wschodnie*, alebo len *Kresy*, označovali územia poľského štátu medzi Curzonovou líniou na západe (navrhnutou 11. júla 1920 britským ministrom zahraničia, lordom Georgom Curzonom, ako demarkačná línia medzi poľskými a boľševickými vojskami za poľsko-boľševickej vojny. Hlavnými bodmi línie boli: Grodno, Jalovka, Nemirov, Brest, Dorohusk, Hrubieszów až po Karpaty) a hranicou so ZSSR, resp. Litvou na východe. Počet obyvateľov v *Kresoch* bol v roku 1921 cca 8,7 milióna, v roku 1941 cca 13,3 mil.). *Kresy* predstavujú historický pojem s dlhou genézou, a najmä s viacerými konotáciami. Po prvýkrát sa objavil v literatúre v polovici XIX. stor. Pôvodne, v XVI. – XVII. stor. (do zaboru Poľska), to bola oblasť kyjevského vojvodstva, na dolnom toku Dnepru. Potom k tomuto územiu pribudlo Záporožie (1569). V súčasnej literatúre sa pojmom *Kresy* vo všeobecnosti (nie vždy s presným teritoriálnym vymedzením) označujú východné územia Druhej Poľskej republiky (pozn. red.). Geografický stred Poľska sa v priebehu storočí často posúval. Zatiaľ čo dnes leží v okolí Varšavy, v minulosti sa nachádzal značne východnejšie. (pozn. prekl.)

¹⁰ CIESIELSKI, Stanisław. *Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej i problemy identyfikacji narodowej*, In *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948*, red. S. Ciesielski, Toruń 2003, s. 9; EBERHARDT, P. *Przemiany narodowościowe na Litwie*, Varšava 1997, s. 9. Por. KERSTEN, *Repatriacja*, ref. 4; STOPIKOWSKA, ref. 4; CZERNIAKIEWICZ, *Repatriacja*, ref. 4.

¹¹ MISZTAŁ, Jan. *Podobieństwa i różnice przymusowych wysiedleń Polaków i Niemców*. In *Polska w Europie*. Zeszyt specjalny (XIX), red. A. Hajnicz, E. Lasota, A. Sakson, Varšava 1996, s. 25.

a inteligencie. Mešťania a roľníci písali spomienky sporadicky. Najviac autobiografických záznamov zanechali politici, spisovatelia, vojaci, duchovní, učitelia a vlastníci pôdy. Sú to publikácie bez výnimky vydané až po zrušení cenzúry v roku 1989, ale nachádzajú sa medzi nimi aj také, ktoré sa objavili omnoho skôr. Pri analýze literatúry osobnej povahy sme najväčšiu pozornosť venovali takým otázkam ako sú: okolnosti spojené s rozhodnutím odísť, rozlúčka s rodným domom a cesta do miesta nového pobytu. Odpovede na tieto otázky sme hľadali v autobiografických publikáciách, pričom sme sa snažili o rekonštrukciu nálad, zážitkov a postojov Poliakov prinútených opustiť rodnú zem.

Červená armáda v dôsledku takzvaného „oslobodzujúceho pochodu“ obsadila východné oblasti Druhej republiky, čím zrealizovala ustanovenia paktu Molotov – Ribbentrop z 23. augusta 1939. V sovietskej terminológii sa *Kresy* nazývali Západnou Ukrajinou, Západným Bieloruskom a Vilniuskou oblasťou. Línia ohraničujúca sféry národných vplyvov na územie bývalého Poľska bola nakoniec dohodnutá v sovietsko – nemeckej zmluve o hraniciach a priateľstve z 28. septembra 1939.¹²

Na rozdiel od Nemcov sa sovietske sily snažili o legitimizáciu svojej agresie a začlenenie poľských území do ZSSR. Za týmto účelom bol už 1. októbra 1939 vypracovaný a najvyššími politickými činiteľmi prijatý komplexný plán činnosti¹³. Od začiatku novembra 1939 Najvyšší soviety ZSSR uznal obsadené teritória za integrálnu časť sovietskeho územia a obyvateľov za sovietskych občanov. Dôsledkom takýchto činov sovietskych síl bola tzv. pasportizácia, čiže vynútené prijatie sovietskeho pasu každým obyvateľom týchto území. Keďže súčasne prebiehalo aj verbovanie do Červenej armády, výmena dokumentov sa odohrávala v napätej atmosfére.

Prekročenie východnej hranice Druhej republiky sovietskymi vojskami zničilo dovtedajší pomerne usporiadaný každodenný život poľskej spoločnosti. Zvesti o útoku na východné končiny Poľska 17. septembra 1939 naháňali strach. V jednom zo záznamov tejto udalosti sa píše:

„Poľsko v sedemnásty deň vojny prestalo existovať. Oblasť štátu po San a Bug obsadili Nemci a zvyšné územia nachádzajúce sa na východ od týchto riek spolu s Bialystokom obsadili Sovietsi. Eudia vytvárali skupinky, diskutovali a pýtali sa jeden druhého: ‚A čo teraz?‘ Hovorili si: ‚Teraz nám v dedinách pozakladajú kolchozy a bolševici Poliakov vyvezú na Sibír za polárnymi medveďmi‘.“¹⁴

Okupanti sa oháňali heslami o rovnosti a spravodlivosti, čím u časti židovského, ukrajinského,

¹² GŁOWACKI, Albin. *Ocalić i repatriować*, Lodž 1994, s. 14-15.

¹³ CIESIELSKI-HRYCIUK-SREBRAKOWSKI, ref. 4, , s. 206

¹⁴ PRZYBYSZ, Antoni. *Wspomnienia umęczonego Wołynia*, Wrocław 2000, s. 10.

litovského a bieloruského národa vyvolali nadšenie. Na príležitosti týmto sľubom pridávali aj septembrové vojenské porážky poľských oddielov.

Poliaci stratou nezávislosti veľmi trpeli. Vyjadrovali to aj vo svojich spomienkach:

„Je už koniec slobody? – rozmýšľal. – Už nie je Poľsko?’ Len dvadsať rokov sme sa tešili zo slobody, uvažoval akoby bol dospelým človekom a trápil sa porobou, ktorá ho znova čaká. Po tvári mu stiekli dve veľké slzy. V tej chvíli sa dvanásťročný chlapec stal dospelým človekom. Od tej chvíle začal rozmýšľať v kategóriách dospelých.

*(...) Na západ od Bugy sa rozťahujú Nemci, na východ Sovieti. Na všetkých územiach obsadených Sovietmi sa začalo nové ‚vzdelávanie‘.*¹⁵

Moment spojený s objavením sa vojakov Červenej armády, vystupuje vo väčšine rozprávání. Najčastejšie ho charakterizuje negativizmus, zdôrazňovanie špiny, biedy a zanedbania spolu s údivom, že to „oni zabrali našu zem.“¹⁶ Ohrozenie zo strany Rusov sa pre obyvateľov *Kresov* stalo reálnou hrozbou a častou reakciou na túto skutočnosť bol útek.

Žiaľ, spolu s touto armádou zo stepí prichádzali aj nové poriadky. Včlenenie do ZSSR znamenalo súčasne začiatok unifikácie systémového, politického a spoločenského zriadenia. Reálnou, ale tiež lokálnou mocou, sa stali výbory komunistickej strany. Dôležitejšie funkcie obsadzovali funkcionári Ľudového komisariátu vnútorných záležitostí.¹⁷ vyslaní zo ZSSR.¹⁸ Zároveň pokračovalo aj rušenie zvyšku poľskej administratívy, moci a poľskosti vôbec.

Okrem hlboko zasahujúcej hospodárskej unifikácie bola jednou z najdôležitejších úloh novej moci zásadná zmena spoločenskej štruktúry a národného povedomia poľských občanov.¹⁹ Orgány sovietskej moci rozhodne pristúpili k deportáciám poľských občanov.

Začali sa už v zime roku 1940 a týkali sa celého územia Západnej Ukrajiny a Západného Bieloruska. Počas nasledujúcich akcií sa postupne rozširovali kategórie občanov podliehajúcich deportáciám, aj ich územný rozsah. Podľa väčšiny zdrojov z Východných *Kresov* sa uskutočnili štyri veľké deportácie obyvateľov na Sibír alebo do Kazachstanu: vo februári 1940, v apríli 1940, v júni 1940 ako aj v júni 1941.²⁰ Ako dokazuje mnoho dochovaných spomienok, okrem zatýkania a iných nebezpečenstiev, bola deportácia hlavným

¹⁵ MARIAŃSKI, Antoni. *A w krzaku było mrowisko...*, Opole 1993, s. 10.

¹⁶ KAZIMIERSKA, Kaja. *Doświadczenia wojenne Polaków a kształtowanie się tożsamości etnicznej*, Varšava 1999, s. 57.

¹⁷ Ľudový komisariát vnútorných záležitostí (rus. Narodnyj Kommissariat vnutrennyh del – NKVD), bol jedným z hlavných nástrojov sovietskej moci (pozn. prekl.)

¹⁸ FRISZKE, Andrzej. *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Varšava 2003, s. 38.

¹⁹ Viac na túto tému: GŁOWACKI, Albin. *Sowieci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej 1939 – 1941*, Lodž 1997, s. 411-592; SIEDLECKI, Julian. *Losy Polaków w ZSRR w latach 1939–1986*, Londýn 1987.

²⁰ KAZIMIERSKA, ref. 16, s. 35.

nástrojom represie zo strany okupačnej sovietskej moci.

Vypuknutie nemecko-sovietskej vojny priniesol so sebou nové obete v radoch poľského spoločenstva v *Kresoch*. Najväčšie straty spôsobila evakuácia sovietskych väzňov. Väzni pri nej hynuli od hladu, smädu, prebiehali masové popravy a evakuovaní boli vystavení nemeckému bombardovaniu. Vyše 20 mesiacov trvajúca okupačná moc tak spáchala ďalší krvavý zločin. Počas evakuácie zahynulo rukami Sovietov a v dôsledku nemeckého bombardovania zhruba 80 tisíc Poliakov.²¹

Poľsko-sovietske vzťahy boli čoraz napätejšie. 13. apríla 1943 priniesla nemecká tlač správu, ktorá otriasla poľskou verejnou mienkou. V Katynskom lese neďaleko Smolenska boli odkryté masové hroby 4410 zavraždených dôstojníkov privezených z tábora v Kozielsku. V dôsledku odhalenia masovej vraždy poľských zajatcov v Katyni, ktorú spáchal NKVD, nasledovalo 25. apríla 1943 prerušenie diplomatických stykov.²²

Opätovný vstup Červenej armády na územie *Kresov* prinieslo ďalšie prenasledovanie obyvateľov. Czesław Miłosz vo svojich spomienkach poukazuje na úplnú odlišnosť pocitov medzi ľuďmi z *Kresov*, ktorí zažili dvojnásobnú nemeckú aj sovietsku okupáciu, a inými obyvateľmi Poľska, ktorí poznali len okupáciu nemeckú.²³

Po ústupe nemeckých oddielov zavládla medzi Poliakmi radosť – okamžite vyvesili na radniciach, úradoch a budovách poľské vlajky. Cez amplióny púšťali Mazurek Dąbrowského²⁴ a iné poľské piesne, na uliciach sa zjavila vtedajšia občianska stráž, ktorá sa práve organizovala. Na tie časy spomína obyvateľka Samboru (mesto na západnej Ukrajine, Ľvovský obvod, pozn. red.) takto:

„Pamätám si deň oslobodenia, tú povznesenú, výnimočnú náladu. Námestie v to teplé júlové predpoludnie zaplnili ľudia s červenými opaskami, vojaci v poľských aj sovietskych uniformách. Na prilahlých uliciach bolo vidieť ľudí, ktorí sa nervózne náhlili, aby už boli na mieste. V skupinkách ľudí bolo počuť poľštinu, ruštinu aj ukrajinčinu. Ľudia prevolávali na slávu, hádzali kvety, tešili sa. Ženy ukradomky plakali. Vyšla som do mesta pozrieť sa na svet. Silno som sa držala maminej sukne. Zvedavo som s vystrašenými očami dieťaťa hľadela na sovietske uniformy. Na červené hviezdy na čapiciach. Trochu som sa tých ľudí bála. Nepoznala som ich bližšie. Na samborskom námestí sme sa s mamou zastavili. Veľké

²¹ ROSZKOWSKI, Wojciech. *Historia Polski 1914–1993*, Varšava 1994, s. 105.

²² Týmto sa vyjasnila otázka záhadného zmiznutia vyše 15 tisíc poľských vojakov v táboroch v Kozielsku, Ostaszkowe a Starobielsku. Vyhladzovaciu operáciu, popravu strelou do zátylku a pochovávanie v masových hroboch vykonávali oddiely NKVD v apríli a máji 1940. Prežilo len okolo 400 dôstojníkov. Tento zločin sa odohrával v prísnom utajení a až do rozpadu Sovietskeho zväzu boli všetky dôkazy o tejto udalosti ukryté. Por. FRISZKE, ref. 18, s. 31–32; CIECHANOWSKI, Jan. *Kluczowa rozmowa (Stalin–Romer 26/27 luty 1943 r.)*, „Zeszyty Historyczne“, z. 74, Paríž 1985, s. 132–134.

²³ KLECEL, Marek. *Dwaj „kultowi pisarze Wileńscy”*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej 2004, č. 12, s. 65.

²⁴ Dąbrowského Mazurek – jedna z najvýznamnejších poľských národných piesní (pozn. prekl.)

vzrušenie, dav sa vlnil. Pamätám si, že ma to zhromaždenie zaujímalo. Na tribúnu sa postavil urastený muž. Hovoril po rusky. Bol to veliteľ mesta, ktorý oznámil rýchle zorganizovanie výuky na základných a stredných školách. Sľúbil, že poľská aj ukrajinská mládež v nich nájde starostlivosť a vzdelanie.“²⁵

Spomienky pamätníkov ukazujú, ako veľmi komplikovaná bola vtedy politická situácia. Wanda Kocięcka, pochádzajúca z nevelkého mesta neďaleko Vilniusu, píše:

„Bolelo to, keď sme počuli: ‚... a vy, Poliaci, teraz vďaka nám môžete v pokoji žiť v sovietskej zemi!‘ Dezinformácia a propaganda boli vždy mocným nástrojom sovielizácie spoločnosti. Od septembra 1939 nás presviedčali, že poľské vojsko bolo neschopné, poľská buržoázna vláda nechala národ napospas hitlerovským vojskám a Západné Bielorusko spasilo len oslobodenie spriatelenej Červenej armády. Činy vojakov tejto armády boli zasypávané chválou, ale starostlivo pritom ukrývali masovú vraždu tisícov poľských dôstojníkov v Katyni a ani slovom v žiadnej zo správ nespomenuli, že poľskí vojaci skladali krvavé obeť pod Monte Cassinom (...)“²⁶

Sovietska moc uskutočňovala intenzívnu propagandistickú kampaň, sľubovala slobodu politického presvedčenia aj náboženského vyznania spolu s agrárnou reformou. Nahlas sa hovorilo o „oslobodení“ východných poľských území. Stalinov tlak nútiaci Poliakov k opusteniu východných oblastí bol neobvykle silný, mal charakter masovej vysídľovacej akcie. Napríklad vo Vilniuse už v septembri 1944 otvorili kanceláriu splnomocnenca Poľského výboru národného oslobodenia (*Poliski Komitet Wyzwolenia Narodowego – PKWN*)²⁷ ako aj verbovaciu kanceláriu Poľskej ľudovej armády, na čele ktorej stál Zygmunt Berling. Začala sa registrácia tých, ktorí chceli z mesta odísť. Tvorili sa rady „Berlingových dobrovoľníkov“. Pre mnohých mladých to bol jediný spôsob ako uniknúť zatknutiu.²⁸ Do októbra 1944 bolo na západ vysídlených 120 tisíc Poliakov.²⁹ Je potrebné pripomenúť, že front sa vtedy nachádzal na Visle a vysídľenci pribúdali do husto zaľudnenej oblasti medzi Bugom a Vislou. Takéto rozhodnutie sovietskych autorít o okamžitej „repatriácii“ poľských obyvateľov uprostred surovej zimy 1944 – 1945 a zúriacej vojny bolo bezprecedentné a celé toto úsilie smerovalo k získaniu ľudskej masy na osídlenie nemeckých území na západe, ktoré Červená armáda obsadzovala počas zimnej ofenzívy.³⁰

²⁵ Pamiętniki trzech pokoleń mieszkanców Ziemi Zachodnich. Zbiór nie publikowanych pamiętników będących plonem konkursu ogłoszonego w 1985 przez Instytut Śląski w Opolu i Towarzystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa w Warszawie. Archiwum Instytutu Śląskiego w Opolu, A 3156, vol. 2, s. 3.

²⁶ KOCIĘCKA, Wanda. *Oddajcie mi Świętego Mikołaja!*, Poznań 1999, s. 117.

²⁷ Polski komitet wyzwolenia narodowego, PKWN

²⁸ PACZOSKA, Alicja. *Dzieci Jałty. Eksodus ludności polskiej z Wileńszczyzny w latach 1944–1947*, Toruń 2009, s. 60. op. cit., s. 60.

²⁹ WOJCIECHOWSKI, Klemens *Wielka migracja*, „Odra” 2003, č. 2., s. 24.

³⁰ Tamže, s. 24.

** Dňa 5. júla Dočasnú vládu uznali i Spojené štáty americké (pozn. red.)

Smerodajné rozhodnutia v poľskej otázke padli na konferencii Veľkej trojky v Jalte vo februári 1945. Hranice sa posunuli bez akýchkoľvek, hoci aj zdanlivých, rokovaní s Poliakmi. Dočasná vláda národnej jednoty (*Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej – TRJN*) vznikla 28. júna 1945. Bola uznaná Sovietskym zväzom, Veľkou Britániou a Francúzskom^{**} a práve ona na konferencii v Postupime akceptovala nové hranice Poľska. Povojnový presun obyvateľov sa začal dohodami NKVD s vládami Litvy, Bieloruska a Ukrajiny.³¹

Zmluva predpokladala v čase od 15. septembra do 15. októbra 1944 zaregistrovanie tých, ktorí chceli presídlieť, samotné presídľovanie malo potom trvať do 1. februára 1945.³²

Na vyriešenie problému presídľovania v novo vzniknutom poľskom štáte bolo potrebné vytvorenie špeciálnej inštitúcie zaoberajúcej sa všetkými s ním súvisiacimi úlohami. Dekrétom PKWN zo 7. októbra 1944 bol vytvorený Štátny repatriačný úrad³³, ktorý zodpovedal za organizáciu transportu obyvateľov po technickej stránke a mal celej migrujúcej spoločnosti poskytnúť potrebnú pomoc.³⁴

V súlade so zmluvou so ZSSR si Poliaci z *Kresov* mohli so sebou zobrať živý aj neživý majetok do dvoch ton celkovej hmotnosti, vrátane pracovných nástrojov.³⁵

Podmienky teda boli pomerne priaznivé, ak ešte vezmeme do úvahy to, že ZSSR sa s výnimkou pôdy zaviazal uhradiť hodnotu hnutel'ného aj nehnuteľného majetku zanechaného

³¹ V Lubline, kde bolo sídlo PKWN sa odohrávali rozhovory medzi poľskou, ukrajinskou, litovskou a bieloruskou delegáciou. Dňa 9. septembra 1944 bola podpísaná Dohoda s Ukrajinskou SSR a Bieloruskou SSR a následne 22. septembra s Litovskou SSR. Rokovania s Litvou sa pretiahli, čo zapríčinilo neskoršie podpísanie zmluvy. Sporné otázky sa týkali množstva presídlených obyvateľov a termínu ich presunu. Svedčilo to o záujme komunistickej moci na presune Ukrajincov, Bielorusov a Litovčanov, ktorá sa takto snažila o zbavenie sa nepoľských obyvateľov. Poľsko sa malo stať monoetnickým štátom. Všeobecné zásady presídlenia obyvateľov boli v jednotlivých zmluvách podobné. Určilo sa, že „vzájomnej evakuácii“ podliehajú: z Poľska do Litovskej SSR poľskí občania litovskej národnosti, do Bieloruskej SSR národnosti bieloruskej, do Ukrajinskej SSR národnosti ukrajinskej. Na druhej strane do Poľska zo spomenutých republík Poliaci a Židia, ktorí sa v septembri 1939 preukázali poľským občianstvom.

Na tému presídlenia pozri MISIŁO, E. *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946*, zv. 1, Varšava 1996.

³² CIESIELSKI, Stanisław. Z Wołynia do Polski: Przesiedlenia ludności polskiej w latach 1944–1947. In *Wokół historii i polityki. Studia z dziejów XIX i XX wieku*, red. S. Ciesielski, T. Kulak a iní, Toruń 2004, s. 115.

³³ Państwowy Urząd Repatriacyjny – PUR (poľ) Štátny repatriačný úrad. (pozn. prekl.)

³⁴ Štátny repatriačný úrad, pod ktorého pôsobnosť spadalo celé územie Poľska, podliehal v dobe svojho vzniku prezídiu Poľského komisariátu národného oslobodenia a neskôr, po vzniku Dočasnej vlády 31. decembra 1944 prezídiu Rady ministrov. Tento stav trval do 7. mája 1945, kedy bol Štátny repatriačný úrad podriadený ministromi verejnej správy. Ďalšia zmena nastala 13. novembra 1945. Vtedy bol úrad včlenený do Ministerstva získaných území. Po zrušení tohto kroku 21. januára 1949 bol úrad opätovne priradený k Ministerstvu verejnej správy. Od apríla 1950, kedy bolo Ministerstvo verejnej správy zrušené, do 31. marca 1951, to znamená až do svojho úplného zrušenia, podliehal úrad predsedovi Rady ministrov. Sídlo Štátneho repatriačného úradu bolo od jeho vzniku 7. októbra 1944 do 21. februára 1945 v Lubline. Potom, vzhľadom na zlé priestorové podmienky, bolo sídlo premiestnené do Lodži. Viac na túto tému: SULA D., *Działalność przesiedleńczo-repatriacyjna Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w latach 1944–1951*, Lublin 2002.

³⁵ Por. BANASIAK, Stefan. *Działalność osadnicza Państwowego Urzędu Repatriacyjnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1947*, Poznań 1963, s. 15–16; SERAFIN, Franciszek *Osadnictwo wiejskie i miejskie w województwie śląsko-dąbrowskim w latach 1945–1948*, Katowice 1973, s. 88; CIESIELSKI, Stanisław. *Przesiedlenie ludności polskiej z Kresów Wschodnich*. Wybór dokumentów. Warszawa : Neriton 2000, s. 15.

repatriantami. Poliaci teda so sebou brali všetko, čo sa len do železničného vagónu dalo zmestiť: hydinu, kozy, kravy, kone, hospodárske náradie, zemiaky a zrno na sejbu.

Poverení vládni splnomocnenci spolu s miestnymi autoritami pracovali rýchlo a náležite oceňovali hodnotu majetku, vystavovali evakuačné karty v poľštine a ruštine. Oceňovanie prebiehalo v zhone, nepresne, nedbalo, akoby úradníci vedeli, že z neho nič nevyplýva a že väčšina vysídlených žiadne kompenzácie nedostane.

V okresoch pracovali obvodní splnomocnenci, ktorých úlohou bolo zapisovanie mien na výjazdové listy a vyjednávanie s miestnou mocou v prípade eventuálneho odmietnutia výjazdu. Prvé transporty z Ukrajiny vyrazili už v septembri 1944 a pasažiermi boli obyvatelia sídiel zničených počas bojov s ukrajinskými nacionalistami. Prvý vlak s presídľencami z Vilnius vyrazil koncom januára 1945, z Bieloruska v lete 1945.³⁶

Len nemnohí sa napriek nátlaku vlády rozhodli ostať žiť v už cudzom a nepriateľskom prostredí. Opustili predsa miesta, na ktorých boli ich domy, hroby, na ktorých sa narodili. Píšu o tom s veľkým smútkom:

*„So stratou vlasti som sa nikdy nezmierila. Človeka zo zeme nemožno vytrhnúť ako prhl'avu. Žili sme a pracovali sme tam už mnoho pokolení. Ako sa dá zmieriť s rozhodnutím niekoho, kto tam nikdy nebol a len na mape vyznačil hranice? Je to akoby aj s koreňmi vytrhli zdravé, kvitnúce stromy.“*³⁷

Verejne sa tvrdilo, že presun do Poľska je len dočasný a keď sa situácia upokojí, bude možný návrat. Každý sníval o tom, že sa zloží čo najbližšie pri hraniciach, aby bol blízko domu.³⁸ Ľudia sa ťažko lúčili so svojou „malou vlasťou“, so susedmi, priateľmi, vlastným hospodárstvom a dokonca aj so zvieratami, ako si spomína v tom čase dospievajúci chlapec:

„Mojou najdramatickejšou spomienkou z toho obdobia bola rozlúčka s Fuksom. Bol to mladý žrebec s gaštanovou srstou, s bielymi nohami a prekrásnou hviezdičkou na čele. Vyrastali sme spolu. Tak veľmi som ho mal rád, že som si dokonca k nemu do maštale často líhal. Pritúlení k sebe sme akoby tvorili jeden celok. On to nejakým spôsobom musel vycítiť, lebo za mnou všade chodil. Dokonca aj po schodoch do domu. Pritom bol múdрым stvorením spôsobom, ktorý bol pre mňa nepochopiteľný. Aj kľučku na dverách si sám dokázal otvoriť. Teraz som sa s ním musel rozlúčiť. Keď som vstúpil do maštale a on ma uvidel, hneď si ľahol. Očividne si myslel, že spravím to isté a ako kedysi si ľahnem k nemu. Ja som mu ale rukami objal šiju a z očí mi tiekli slzy. Prosil som ho, aby mi prepáčil. Asi to vycítil, lebo zrazu sa nevrátil a nehrabal prednou nohou, len pokojne stál. To dovtedy nikdy nespravil. Rýchlo som

³⁶ BORKOWICZ, Jacek. Wygnańcy i wypędzeni. In *Polska w Europie ...*, s. 40–41.

³⁷ WIŚNIEWSKI, Wojciech. *Ostatni z rodu. Rozmowy z Tomaszem Zanem*. Warszawa-Paryż 1989, s. 196.

³⁸ SOBKÓW, Michał. *Podróż w nieznanie*, Wrocław 2001, s. 11.

z maštale vybehol a silno zabuchol dvere, aby ich to zviera, ktoré všetko dokáže, neotvorilo. Ak by to bol spravil, už by som bol úplne stratil hlavu.“³⁹

V deň odchodu boli všetci od svitu na nohách, starší určite vôbec nespali. So stisnutým srdcom obchádzali celý dom aj dvor, všetky jeho kúty. Brali do rúk zem a prežehnávali ju.⁴⁰

Prípravy sa končili, majetok bol naložený, bol čas vyraziť:

„Rebriňák vrchovato naložený vrecami s obilím, zemiakmi a múkou. Z osobných vecí sme viezli len tie najnevyhnutnejšie. Na lopaty sme tiež nezabudli, lebo nikto nevedel, či si za hranicou nájdeme nejaké miesto a či nebudeme musieť kopať pred blížiacou sa zimou zemľanky.“⁴¹

Dátum pristavenia vagónov na stanicu väčšinou nebol oznámený. Okrem toho nikto nemal istotu, kedy sa jeho priezvisko nájde na zozname cestujúcich. A dokonca aj keď dátum oznámili, mohol sa zmeniť. Na cestu boli pripravení všetci a tento stav trval od niekoľkých hodín po mnoho týždňov.⁴²

V týchto transportoch tzv. „repatriantov“ sa často nachádzali celé organizované skupiny – dediny, osady, známi, susedia, rodiny. Hneď sa cítili istejšie, lepšie znášali ťažkosti, ktoré zakúšali po ceste.

Priemerný transport pozostával z približne zo sto vagónov, väčšinou nákladných, tzv. uhliakov, krytých alebo bez strechy. V každom z nich bolo 4 až 10 rodín, často dokonca až 30 osôb, nezriedka aj so svojim živým inventárom, bez kúrenia.⁴³

Skutočné peklo sa začínalo pri príchode na východiskovú stanicu. Čakanie na pristavenie vagónov pod holým nebom trvalo celé hodiny, panovala vrava a pohyb. Na perónoch boli zhromaždené všetky veci z domov, vozy, zvieratá aj ľudia, všetci na jednom mieste. Spomienky na tú nočnú moru čakania presídľencov sprevádzali celé roky:

„My sme čakali už druhý mesiac, ale mnohí ešte dlhšie. Zásoby jedla sa míňali. Dobytok začínal hynúť (...) Oficiálnym reprezentantom tábora bol Poliak, o niečo starší ako ja (...) stále bol opitý. Jedného dňa (...) povedal, že existuje možnosť, že by len pre nás a našich známych pristavili niekoľko vagónov. Pod tou podmienkou, že spravíme zbierku na čižmy pre niekoho dôležitého. (...)

Začalo liať. (...) na naloženie sme mali sotva dve hodiny. Ľudia s vrecami obilia padajú zo

³⁹ SOBKÓW, ref. 38, s. 12–13.

⁴⁰ Pamiętniki, ref. 25, A 3156, vol. 59, s. 2.

⁴¹ SOBKÓW, ref. 38, s. 13.

⁴² PACZOSKA, ref. 28, s. 238.

⁴³ Tamže, s. 219–222.

strmého svahu, dobytok nespokojne hučí, piskot, náreky, krik ľudí, ktorí jeden druhého strácajú. Lokomotíva sa zrazu dáva do pohybu a spolu s ňou z polovice zaplnené vagóny. Nikto nič neukladá, všetko sa hádže, len čím rýchlejšie. Lokomotíva zahvízda a my sa vydávame na cestu. Všetci sa prežehnávajú a ďakujú Bohu, že túto etapu už máme za sebou.“⁴⁴

Obraz presídlenia by bol neúplný bez opisu priebehu cesty na západ. Išli do neznáma, ako je zaznamenané v spomienkach: „*Vtedy som sa obzrel za seba a tam ďaleko vzadu som videl rodnú dedinu, nad ktorou sa prevaľovali kúdoly dymu a hmly.*“⁴⁵ Každý už bol unavený a chcel odísť čo najďalej od tých smutných miest: zanechávali majetok a so sebou brali žiaľ a smútok.

Cesta trvala mnoho dní. Nikto nebol v stave povedať ako dlho, stávalo sa, že aj mesiac. Na zastávkach sa dali rozkladať ohne, pripravovalo sa jedlo zo zásob kaše, múky a mlieka.⁴⁶ Pomerne lepšie na tom boli tí, ktorí mali kravu alebo kozu. Ohlasoval sa, okrem iného, aj nedostatok vody. Na cestu si ľudia spomínajú ako na čas plný ťažkostí a nebezpečenstiev. Svedčia o tom zachované rozprávania:

„Podmienky sú škandalózne. Evakuovaných, často úplne okradnutých bolševikmi, nakladajú do dobytčích vagónov a potom niekoľko hodín čakajú na začiatok cesty do neznáma. Nikto, kto osobne nevidel rozmery tejto tragédie, kto ju na vlastnej koži neprežil, ju nedokáže pochopiť. Počas zimných mesiacov sa vlakové vagóny po ceste aj pri zastávkach menili na smrteľné lazarety starcov, žien a detí.“⁴⁷

Útrapy cesty ešte zväčšovali skorumpovaní sprievodcovia, železničiar, násilie a krádeže. Cestujúci Poliaci s nádejou očakávali moment, kedy prekróčia hranice a budú v „ozajstnom Poľsku“.

Skutočne, ako hovorí väčšina autorov spomienok, od toho momentu sa niečo zmenilo.⁴⁸ Strediská Štátneho repatriačného úradu ((*Państwowy Urząd Repatriacyjny – PUR*)), ktoré boli zorganizované na stanicach, poskytovali obživu. Až do tej chvíle pracovníci PUR u presídlencom nemali najlepšiu povest'. Kritizovali ich za ľahkovážny prístup k povinnostiam a korupciu. Teraz však cestujúcim dávali z kotlov teplú polievku a tiež chlieb, čaj, horúcu vodu. Veľmi často sa organizovali slávnostné privítania transportu repatriantov predstaviteľmi miestnych úradov a spoločenstva. Víтали ich dekorácie, heslá, množstvá fotografov robili zábery. Chceli tak podčiarknuť význam tej chvíle a radosť z návratu rodákov.

⁴⁴ SOBKÓW, Michał. *Do innego kraju*, „Karta”, 1994, č. 14, s. 57-68.

⁴⁵ Pamiętniki, ref. 25, A 3156, vol. 159.

⁴⁶ Pamiętniki, ref. 25, A 3156, vol. 99.

⁴⁷ Tamže, vol. 180.

⁴⁸ Tento názor potvrdzujú aj spomienkové texty analyzované Alicjou Paczoskou, ref. 28, s. 227

Nebezpečenstvo počas cesty zvyšovali prepady rôznych bánd a sovietskych vojakov, ktorí beztriestne kradli a rabovali vlaky. Predlžujúce sa zastávky a cestovanie na bočniciach provokovali a viedli k prepadom transportov. Sovietska pohraničná stráž počas kontroly dokumentov hrozila, že ten, kto nevydá peniaze alebo zlato, bude sa musieť vrátiť naspäť.⁴⁹ Nepomáhali žiadne prosby ani vysvetľovanie. Sťažnosti na takéto správanie sa dostávali do rúk zodpovedných úradov, ale tie boli voči svojvôli colníkov bezmocné.

Niekedy sa počas tejto tuláckej cesty slávil sviatok Božieho narodenia. Ľudia sa zišli a spievali koledy, voňal stromček a žiaľ stískal srdce – malé dievčatko si to vtedy zapamätalo:

„Prišli Vianoce, dobytčí vagón nás viezol na znovuzískané územia a my, ako takí veční pútnici, sme sa zhromaždili okolo malej borovice a zaspievali sme si poľskú koledu, jednu, druhú. Sami sme sa cítili ako vyhnanci hľadajúci teplú stajňu. Stromček voňal, moje ozdoby, ktorými som ho skrášila, radostne tancovali a v našich srdciach bol žiaľ a bolesť a možno iskrička nádeje, že Boh nad nami bdie. Neskoro v noci deti usnuli nasýtené trochu práškového mlieka a skyvou chleba s vianočnou údeninou, ktorú Vikuška vytiahla odkiaľsi spod zeme.“⁵⁰

Cesta trvala dlho, len výhľad za oknami sa menil. Cestujúci pozorovali zničenú krajinu. Žiaľ sa miešal so smútkom. Ľudia cestou do otčiny necítili radosť zo skončenia vojny. Ktosi zbúral dovtedajší poriadok sveta. Museli opustiť rodný dom, vstúpiť do úplne cudzieho sveta, do neznámej krajiny.

Za všetky tie krivdy, za slzy matiek a detí, pokorenia a opovrhovanie, za prežitú nočnú moru im nikto nepovedal ani „prepáčte“ – píše Janina Stopyra-Gawrońska vo svojej autobiografii.⁵¹

Poľskí vyhnanci zo Sovietskeho zväzu sa označovali za „repatriantov“. Týmto spôsobom sa chcel zastrieť fakt, že presídlenie malo nútený charakter a cieľ cesty sa nachádzal v cudzej krajine. Transporty s vysídlenými ľuďmi smerovali na nemecké územia, ktoré sa teraz nazývali územiaми znovunadobudnutými. Tá zvesť vzbudzovala znepokojenie. Mnohí z tých, ktorí očakávali, že sa zastavia u príbuzných alebo známych na pôde „ozajstného Poľska“, spomínali:

„Počas jednej z prestávok (...) bežím za strážnikom stojacim so samopalom na ramene.

– Pane! Kde sme? – pýtam sa zďaleka.

– Na získaných územiach! (...)

– A neviete náhodou, kam ideme?

⁴⁹ Spomienky Janusza Andruszkiewicza, cit. z PACZOSKA, ref. 28, s. 265.

⁵⁰ WITTER, Wanda. *Horyzont nostalgii*. In *Wypędzeni*, ref. 4, s. 263.

⁵¹ STOPYRA-GAWROŃSKA, Janina. *Bez dzieciństwa*, Varšava 1994, s. 171–172.

– *Na získané územia. – odvetil s úsmevom.*“⁵²

V priebehu cesty sa pasažieri dozvedali, kde budú usídlení. Nie vždy s tým boli spokojní, usilovali sa o zmenu smeru jazdy. Stávalo sa tiež, že po príchode do cieľovej stanice zhrození podmienkami odmietali opustiť vagóny a chceli ísť ďalej.

Keď sa zapisovali na cestu, obyvatelia *Kresov* uvádzali úradníkom názvy miest, do ktorých chcú cestovať. Boli to miesta na území predvojnového Poľska. To sa potom ukázalo ako úplná fikcia. Vláda už mala iné plány.

„*V istom momente splnomocnenec, dovtedy málovravný, sa rozrečnil a spravil chybu*“ – spomína repatriant z oblasti obývanej Huculmi (Huculszyzna)⁵³ „*Páni, vraví, nebudem vám klamať, nejdeme do miest, do ktorých ste sa zapisovali. Ideme na získané územia. Táto správa vyvolala ohromenie. Nechceme cudzie domy, byty, majetky.*“⁵⁴

Poslednú etapu cesty predstavoval cieľový bod, v ktorom sa odohrávalo vykladanie presídlených. Využívali sa pritom prepravné prostriedky PUR, ale aj iné.⁵⁵ Ich nedostatok spôsoboval, že na prekladiskových a cieľových staniach prichodiaci niekoľko dní v daždi, mraze alebo horúčave bivakovali.

„*Mesiac minul a naša cesta vlakom sa skončila v Brochowe blízko Vroclavu. (...) Mnoho rodín nemôže nájsť svoje veci.*

Neskoro večer sa nám prihovorili predstavitelia PUR. Povedali, že na noc sa môžeme uložiť vo veľkej poschodovej budove na druhej strane koľajníc. (...) Na mieste sme zistili, že v tej budove okrem holých stien vôbec nič nie je. Uložil som sa na podlahe a po takom dlhom čase, že si už ani nepamätám, kedy to bolo naposledy, som zaspal pod strechou. Už tretí deň sedíme pri koľajniciach a nevieme, čo si máme počať (...)“⁵⁶

Na mieste určenia, teda tam, kde sa transport rozchádzal, sa často ešte vo vagónoch čakalo na nasmerovanie do miesta bydliska. Takáto situácia mohla trvať dokonca aj niekoľko desiatok dní. Presídlení vtedy písali sťažnosti na úrady. Vďaka tomu vieme viac o priebehu osídľovacej akcie spoza Bugu.⁵⁷ Poľsko sa im zdalo zvláštne, bolo v ňom veľa sovietskych vojakov, červených zástav a propagandistických hesiel.

Unavení a rozčarovaní ľudia sa správali rôzne. Jedni ostali na perónoch a báli sa vyjsť do ulíc mesta. Čakali na predstaviteľov PUR, ktorí ich zavezú na miesto určenia. Iní, tí odvážnejší, sa

⁵² SOBKÓW, ref. 44, s. 57.

⁵³ Región na západe Ukrajiny nachádzajúci sa na úpätí Východných Karpát (pozn. prekl.)

⁵⁴ ROWIŃSKI, B. *Z Huculszczyzny na Dolny Śląsk*- In *Wypędzeni*, ref. 4, s. 151.

⁵⁵ SULA, ref. 34, s. 42.

⁵⁶ SOBKÓW, ref. 44, s. 57–58.

⁵⁷ PACZOSKA, ref. 28, s. 293.

pokúšali zariadiť sami. Pred nimi boli cudzie, zničené územia. Kam až oko dovidelo, more sutín a rumoviská. Všade panoval obrovský zhon, zmätok, strašili vyhorené domy, vojenská technika, nemecké nápisy. Tie obrazy boli otrasné. V Nyse to bolo takto:

„Až dovtedy som nič podobné nevidel. Dozvedel som sa, že front sa tu zdržal šesť týždňov a mesto prechádzalo z rúk do rúk, obe strany oňho besne bojovali. Bolo vidieť príšerné výsledky bojov a bol to otrasný pohľad. Začal som sa zamýšľať. Ak by takto vyzerali miesta, kde máme žiť, beda nám. Na druhej strane, predstavitelia vlády, ktorá nás tu vyslala, tvrdili, že to bude kraj s dobrými podmienkami a doteraz neexistovali dôvody, prečo im neveriť. Všetko prebiehalo tak, ako nám sľubovali, ak zoberiem do úvahy, že je pár mesiacov po vojne a možnosti sú obmedzené. Tak nám asi pripravili znesiteľné podmienky pre život.“⁵⁸

Stávalo sa, že niektorí mali šťastie a podarilo sa im získať pohodlné miesto na bývanie. Spomína Wanda Witter:

„Ožila som. V dome po Nemcoch bolo všetko. Kocky brikiet na druhej strane dvora, drevené trámy, už ich len na štiepky narúbať a popáliť. A ohromné množstvo vriec so šiškami. Dvor taký rovnučký, žeby sa vajce po ňom mohlo kotúľať. Ako som hľadela na tie zásoby, rozplývala som sa o to viac, že deti dostali rybí tuk a mlieko v prášku z balíčkov UNRRA⁵⁹. Mohla som odhodiť všetok strach a poobzerať sa, kam ma to osud dovedol. Wiesia a Janka si poobliekali mužské saká, ktorých bolo v skriniach plno. Sama som nevedela, či to môžem brať ako svoje: nenávidela som siahať na cudzie, ale na magistráte nám povedali: osídlenie so všetkým majetkom.“⁶⁰

V takých situáciách sa rodili pochybnosti: čo robiť, či siahať na cudzie, vziať nemecký majetok? Ospravedlňovalo sa to: „Dom, mama, dom, plný nášho života. Náš dom nám vzali.“⁶¹ – takto deti vysvetľovali činy svojich rodičov. Brali tie nemecké domy, stavby, „pomstievali“ sa na hitlerovskom okupantovi za roky teroru a opovrhovania.

Prišiel koniec vojny, ale jej stopy bolo vidieť všade. Cesty sa zaplnili ľuďmi vracajúcimi sa ku svojim rodinám a do svojich domovov. Každý chcel realizovať vlastné plány, ale všetci sa museli zmieriť s ťažkou povojnovou skutočnosťou.

Spomienky, ktoré sme analyzovali, tvoria časť obrazu vojny, ktorá, hoci sa skončila, nepriniesla celkom vysnívanú slobodu ani zlepšenie každodenného života. Z dramaticky zapísaných zážitkov vysídlencom cítiť autenticitu, ťažké rozhodnutia, starosti o rodinu a nádeje, že po vojne bude lepšie. Tým, že spomínali na svoj život, rozprávači zároveň aj

⁵⁸ BANAŚ, Józef. *Z Żywiecczyzny na Śląsk. Wspomnienia*. Opole: Instytut Śląski 1992, s. 128.

⁵⁹ UNRRA (skr.) - United Nations Relief and Rehabilitation Administration (ang.) – organizácia zastrešená OSN slúžiaca na obnovu a rozvoj vojnou zničenej Európy. (pozn. prekl.)

⁶⁰ WITTER, ref. 50, s. 268.

⁶¹ Tamže.

rekonštruovali istú časť našej histórie. ´

Ak teda odborná literatúra predstavuje podstatu dejinných udalostí, autobiografické diela tvoria ich pozadie. Práve s takouto situáciou sme mali do činenia, keď sme predstavovali osudy poľských rodín vyhnaných z východných pohraničných území (*Kresov*) po skončení druhej svetovej vojny.

Preložila PhDr. Gabriela Gombalová

Dr hab. Barbara Kubis pôsobí na Historickom ústave Opolskej univerzity (Poľsko). Zaoberá sa dejinami Poľska v dvadsiatom storočí a didaktikou dejepisu. Habilitovala prácou zaoberajúcou sa problematikou využitia egodokumentov v historickom bádání (na príklade Poliakov vysídlených z poľsko-sovietskeho pohraničia a Nemcov vysídlených zo Sliezska po druhej svetovej vojne).

Podrobnejšie: <http://historia.uni.opole.pl/show.php?id=59&lang=pl&m=1>